

УДК 159.922.736:316.612

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ЖИТТЄВИМ СЦЕНАРИЄМ ТА СПРЯМОВАНІСТЮ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Артюхіна Н.В., к. психол. н.,
доцент кафедри загальної психології і психології розвитку особистості
Інститут математики, економіки і механіки
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Сімовоник А.І., студентка
Інститут математики, економіки і механіки
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

У статті наведено результати дослідження взаємозв'язку між життєвим сценарієм і спрямованістю особистості в юнацькому віці. Розглядається думка про те, що закладені ще з дитинства через традиційні історії (казки) основні напрями розвитку людини сприяють формуванню у неї певної спрямованості, яка зумовлює її подальшу діяльність. Також аналізується думка про те, що сценарій може бути зміненим через усвідомлення окремих його частин і формування нових більш дієвих способів взаємодії із людьми. Визначається, що юнацький вік є сензитивним для оптимізації процесу усвідомлення життєвого сценарію, пошуку та здобуття юнаками можливостей щодо його змін, побудови особистісної автономії. Стверджується, що необхідним для розуміння специфіки життєвого сценарію особистості юнацького віку є знання її життєвих цілей, інтересів, переконань, ставлень, переживань, тобто її спрямованості.

Ключові слова: *особистість, традиційні історії, казки, життєвий сценарій, спрямованість, юнацький вік.*

В статье приведены результаты исследования взаимосвязи между жизненным сценарием и направленностью личности юношеского возраста. Рассматривается суждение о том, что заложенные с детства через традиционные истории (сказки) основные линии развития человека способствуют формированию у него определенной направленности, которая обуславливает его дальнейшую деятельность. Также анализируется мнение о том, что сценарий может быть изменен через осознание отдельных его частей и формирование новых более действенных способов взаимодействия с людьми. Анализируется юношеский возраст как сензитивный для оптимизации процесса осознания жизненного сценария, поиска и получения возможностей по его изменению, построения личностной автономии. Утверждается, что необходимым для понимания специфики жизненного сценария личности юношеского возраста является знание ее жизненных целей, интересов, убеждений, отношений, переживаний, то есть ее направленности.

Ключевые слова: *личность, традиционные истории, сказки, жизненный сценарий, направленность, юношеский возраст.*

Artyukhina N.V., Simovonik A.I. THE INFLUENCE OF LIFE SCENARIO ON THE PERSONAL ORIENTATION OF ADOLESCENCE

The article presents the results of studying the relationship between life scenarios and personality orientation in adolescence. A judgment is being considered that the main lines of human development, laid down from childhood through traditional stories, namely fairy tales, contribute to the formation of a certain direction in it, which determines its future activity. The view is also considered that the scenario can be changed through the recognizing its individual parts and the formation of new more effective ways to interact with people. The youthful age is analyzed as a sensitive one for optimizing the process of realizing the life scenario, searching for and receiving opportunities to change it, building personal autonomy. It is asserted that the knowledge of its life goals, interests, beliefs, attitudes, experiences, that is, its direction, is necessary for understanding the specificity of the life scenario of a person in adolescence.

Key words: *personality, traditional stories, fairy tales, life scenario, direction, adolescence.*

Постановка проблеми. Особистість як відкрита динамічна система, яка здатна до розвитку і саморозвитку, має соціальні витоки свого походження. Людина з моменту свого народження потрапляє у простір загальнолюдської культури, який наповнений системами безлічі смислів і значень, що втілюються у культурних артефактах і транслюють-

ся безпосередньо через найближче оточення [9]. Оптимальним способом передачі життєво важливої для існування людини інформації є готові оповідання – перекази, міфи і казки, які можуть стимулювати особистісну уяву і допомагають в усвідомленні власних уявлень і дій. Ці розповіді належать до традиційних історій, є універсальними інструментами взаємодії, ви-

ховання розуміння доброго і поганого, формування певних патернів поведінки. Часто саме вони впливають на становлення життєвого сценарію особистості [2].

Формування індивідуального життєвого сценарію починається із дитинства, з того, що дитина, багаторазово слухаючи вподобану нею історію, починає переносити на себе образ головного героя. За допомогою уяви дитина створює власну «віртуальну» реальність, яку може сприйняти за реальну і почати діяти в ній. У подальшому така дія може стати для неї нормою життя [9].

Провідна діяльність дитини у віці формування сценарію – це рольова гра. У ній вона може спробувати себе в будь-якій ролі, і ті ролі, які дитина грає найбільш достовірно, які отримують позитивне підкріплення з боку референтних для неї осіб, «вростають» у її особистість і стають основою життєвого сценарію як СКД (системи конденсованого досвіду) [1].

Але яким би не був життєвий сценарій, слід пам'ятати, що людина сама повинна робити той чи інший вибір, ставити перед собою цілі і визначати засоби, за допомогою яких вона буде досягати цієї мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

До проблеми дослідження життєвого сценарію особистості зверталось багато вітчизняних (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Анциферова, О. Асмолов, Г. Балл, Л. Бурлачук, Ф. Василюк, Л. Виготський, Є. Головаха, І. Кон, О. Кронік, Д. Леонтєв, Н. Логінова, Б. Ломов, С. Максименко, В. Моляко, В. Панок, М. Рибніков, С. Рубінштейн, Л. Сохань, В. Татенко, Т. Титаренко, Ю. Швалб) та зарубіжних учених (А. Адлер, Е. Берн, К. Стейнер, Й. Стюарт, В. Джойнс, С. Вуллемс, Б. Хеллінгер, Дж. Кемпбелл, Ш. Бюлер, Е. Еріксон, Л. Зонді, К. Левін, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, Х. Томе, В. Франкл, З. Фройд, Е. Фромм, Т. Харріс, К. Штайнер, К.-Г. Юнг, Б. Гросс) [1].

Найбільш докладне вивчення зумовленості життєвого шляху особистості дією дитячих несвідомих рішень, які призводять до оформлення життєвого сценарію, було здійснено в межах теорії транзакційного аналізу (Е. Берн) та сучасними представниками цього напрямку (Х. Вікофф, М. Гродер, Б. Гулдінг, М. Гулдінг, С. Карпман, Т. Кейлер, Ч. Тойч, Т. Харріс, К. Штайнер). Серед вітчизняних науковців значний внесок у дослідження життєвого сценарію зробили П. Горностай, В. Гусаковський, Т. Титаренко, Г. Хомич, Ю. Ільїна, Т. Костіна та ін. [3; 4].

Особливо актуальним є питання впливу життєвого сценарію на спрямованість особистості юнацького віку. Під спрямованістю ми розуміємо сукупність стійких мотивів, які орієнтують діяльність особистості, є відносно незалежними від наявних ситуацій і дають уяв-

лення про світогляд людини [8]. Узагалі спрямованість визначає життєву позицію людини, становить найважливіший аспект особистості, визначає її соціальну і моральну цінність. Вона є стрижневою психологічною особливістю, оскільки структурує усі інші властивості і прояви, детермінує їх зміст, систему відносин людини зі світом. Спрямованість характеризує не діяльність, не одиничні акти поведінки, а суб'єкта з боку його різноманітних прагнень.

На формування життєвих світів (сценаріїв) юнаків також впливають життєві ситуації (точніше специфіка переживання цих ситуацій індивідом), які пов'язані з наявністю таких емоцій, як стрес, фрустрація, конфлікт, криза, якими так рясніє юнацький вік. Світ, у якому живе особистість у цьому віці, є складним із погляду внутрішнього складника життєвого світу, важким у зовнішньому його складнику, тому що це період змін та новоутворень [6]. За типологією життєвих світів Ф. Василюка він має назву «творчого». Саме у цьому віці відбувається розвиток мотиваційної сфери особистості, пов'язаний з особистісним та професійним самовизначенням, відмежуванням від батьківської сім'ї, пошуком партнера, побудовою життєвих цінностей, підвищенням рівня самоусвідомлення та рефлексії.

Процес усвідомлення продуктивності – непродуктивності життєвого сценарію, його впливу на спрямованість особистості неможливий без глибокого розуміння свого «Я», тобто самоусвідомлення. Як зазначають учені, особливість юнацького віку вже має у наявності необхідні механізми (зокрема, розвиток самосвідомості на рівні дорослої людини), що сприяють усвідомленню юнаком себе, свого життєвого шляху та особливостей життєвого сценарію.

Для розуміння особливостей процесу усвідомлення життєвого сценарію у юнацькому віці має значення виокремлення специфічних компонентів – особистісних смислів, якими людина оперує під час набуття й інтерпретації свого життєвого досвіду [6]. Представники наративної психології зазначають, що осмислювання й усвідомлювання особистого досвіду виводить на утворення, яке у наративній психології визначається як «особистий міф» [5], суттєвою рисою якого є те, що він майже не рефлексується, його важко виокремити серед контексту світосприймання особистості. Особиста міфологія, на думку психологів Д. Файнштейна та С. Кріпнера, є способом організації досвіду. Вона працює як лінза, яка зафарбовує сприймання відповідно до її власних припущень і цінностей. У процесі такого сприймання певні цінності вирізняються, інші відходять на задній план. Люди, проживаючи життя, майже не усвідомлюють свою «лінзу», через яку дивляться на світ. Усвідомлення життєвого сценарію – це

динамічний процес, який потребує уваги індивіда до себе та свого життя, що також є притаманним юнацькому віку. Кожна взаємодія суб'єкта зі сферами розгортання сценарію дає інформацію для розуміння себе і свого сценарію. Особистість, яка за певних обставин ще не здійснила життєвого вибору у бік автономності (та повернулася на рівень програвання життєвого сценарію), із часом може вийти за його межі за умов усвідомлення причин своїх дій [1; 7].

Саме дослідженню питань взаємозв'язку між життєвим сценарієм і спрямованістю особистості юнацького віку присвячена наша стаття.

Постановка завдання. Мета статті – визначення взаємозв'язку між життєвим сценарієм і спрямованістю особистості юнацького віку.

Дослідження проводилося на базі ОНУ імені І.І. Мечникова, ОТХУ (Одеського театрального-художнього училища), громадської організації Impact HUB Odessa. Загальний обсяг вибірки – 72 респондента обох статей. Середній вік – 20,6 років.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведене дослідження взаємозв'язку між життєвим сценарієм і спрямованістю особистості юнацького віку дає можливість зробити такі висновки щодо отриманих результатів. Для більш обґрунтованого й точного вивчення взаємозв'язку між життєвим сценарієм і спрямованістю особистості юнацького віку було використано низку методик, які надали змогу отримати емпіричні показники й дати їм якісну та кількісну оцінку. Такими методиками стали методика ТИГР (психографічний тест: конструктивний малюнок людини з геометричних форм), автори В. Лібін, А. Лібін, Е. Лібіна; методика ТЮФ (тест гумористичних фраз), автори А. Шмелев, А. Бабина; анкета визначення життєвих сценаріїв, розроблена А. Сімовоник. Методики були підібрані таким чином, щоб із ними могли впоратися респонденти юнацького віку.

Виходячи з результатів методики ТИГР, було виявлено декілька закономірностей.

1. Студентам-психологам найчастіше властиві такі риси: у ведучому психотипі – упорядковувачий стиль поведінки, старанність (17,2%); в актуальному психотипі перевага віддається синтетичному стилю поведінки, трансформації в уяві негативних тенденцій у позитивні образи (17,2%); імпульсивному стилю поведінки, все піддається сумніву (17,2%) та перебільшуючому стилю поведінки, легко збуджуються (17,2%); у потенційному психотипі більш виражений докладний стиль поведінки, емотивний (20,7%) та перебільшуючий стилі поведінки (24,1%).

2. Студентам-акторам найбільш характерні такі риси: у ведучому психотипі – упорядковувачий стиль поведінки, старанність (20,9%);

в актуальному психотипі – синтетичний стиль поведінки, трансформація в уяві негативних тенденцій у позитивні образи (25%); у потенційному психотипі – екстернальний стиль поведінки, організаторські здібності (25%).

3. Представникам організації HUB найчастіше властиві такі риси: у ведучому психотипі – упорядковувачий стиль поведінки, старанність (31,6%); в актуальному психотипі – імпульсивний стиль поведінки, все піддається сумніву (26,3%); у потенційному психотипі – рефлексивний стиль поведінки, самодостатність, здатність витримувати великі навантаження (26,3%).

Таким чином, нами були виокремлені індивідуально-типологічні особливості двох видів: ті, що характерні певній групі респондентів, і ті, які є спільними у респондентів різних груп.

Так, загальною характеристикою за ведучим психотипом для груп студентів-психологів, студентів-артистів та працівників HUB буде їхнє прагнення усе впорядковувати та їхня старанність. У методиці ТИГР цей типологічний статус описується як такий, що «володіє силою впорядковувати невизначені ситуації». Він є предметно орієнтованим. Отже, для респондентів «уміння робити справу» є першочерговим. Вони прагнуть досконалості в оволодінні професією, володіють високим почуттям відповідальності. Вимогливі до себе та інших. У відносинах досить педантичні. Високо цінують справедливість і мають підвищену чутливість до правдивості. Характеризуються багатством рисами «організаторів», проте у прийнятті відповідальних рішень їх часто долають сумніви. У взаємовідносинах відрізняються зайвою делікатністю. Вважають незручним відмовити у проханні. Беруться за всі справи, часто переоцінюючи свої можливості в їх виконанні. Впевнені, що можуть упоратись із будь-якою справою самостійно. Не можуть передати частину своєї роботи іншому, довіряючи лише собі. Упертість часто сприймається ними як відстоювання своїх принципів. Інтенсивно переживають навіть незначні невдачі. Оточуючі вважають їх працьовитими, тими, хто вимогливо ставиться до себе. Цих же якостей вони очікують від інших. Можуть витримувати значні розумові навантаження, хоча висока інтенсивність роботи викликає роздратування. Не можуть швидко включатись у процес, оскільки їм необхідний тривалий підготовчий період. Сам процес діяльності не приносить особливого задоволення, однак істотне значення надається результату. Відчувають себе дискомфортно, коли процес залишається незавершеним. Фізіологічна реактивність організму підвищена, що зумовлює різкі зміни в емоційному стані під впливом зовнішніх факторів.

Щодо актуального психотипу, то ми можемо побачити схожі результати у студентів-пси-

хологів та студентів-акторів, а також у парі студенти-психологи та працівники НУВ.

Загальною характеристикою для перших двох груп, за методикою ТИГР, є «сила трансформувати в уяві негативні тенденції у позитивні образи». Ці респонденти легко абстрагуються від реальності, мають «концептуальний розум», прагнуть до оволодіння обраною предметною діяльністю незалежно від того, як складаються відносини з оточуючими. Нерідко відчують себе не такими, як усі. Схильні слідувати своїм уявленням про світ, які найчастіше бувають далекі від реальності. У скрутних ситуаціях схильні до фантазування. Легко встановлюють контакти з оточуючими і вміють зберігати з ними певну дистанцію. У критичних міжособистісних ситуаціях замикаються у собі, зовні демонструючи незворушність. Відрізняються різноманітністю здібностей, починаючи від уміння описувати пережиті події і закінчуючи малюванням, рукоділлям. Схильні до діяльності, що вимагає добре розвинених навичок тонкої моторики, не терплять рутини. Від нудної і монотонної роботи впадають у пригнічений стан. Зміна діяльності їх надихає, нові можливості – окрилюють. У рамках однієї професії їм тісно, тому вони можуть абсолютно несподівано її змінити і зайнятися чимось новим. Найчастіше хобі стає їхньою другою професією. Представники цього типу часто зустрічаються серед осіб, що займаються різними видами мистецтва – літературною і театральною творчістю, цирковим мистецтвом, мультиплікацією, рекламою і дизайном. У зв'язку з цим ми знову переконуємося, що психологія є творчою професією.

Загальною характеристикою у парі студенти-психологи та працівники НУВ є «сила багато що ставити під сумнів». Вони мають високу чутливість нервової системи і її швидку виснажливість. У них присутня виражена емоційна лабільність. Найефективніше працюють, маючи можливість перемикається з одного виду діяльності на інший. Мають підвищену чутливість до новизни. Схильні до переживань із приводу можливого несприятливого розвитку подій. Діють за першим спонуканням або довго не можуть на щось зважитись узагалі. Їхня нерішучість є наслідком труднощів у швидкій переробці великого обсягу інформації, що надходить. Вони намагаються охопити неосяжне й досягнути неможливе. Це призводить до складнощів у вираженні своїх думок і почуттів. Прямодушні. Їхні слова часто випереджають думки, а звичка «говорити правду в очі» призводить до ускладнень у відносинах. Навколишні їх часто не розуміють або розуміють неправильно. У колективі виробляють власні норми поведінки та виконують їх. У соціальній поведінці орієнтовані на певну групу людей, як правило, нечисленну. Відчують

у собі сили для того, щоб грати в колективі роль неформального лідера. Реалізації цієї потреби може заважати невпевненість у собі, породжена страхом виглядати смішними в очах оточуючих. Дискомфортний стан виникає через внутрішнє протиріччя «усе розумію, але нічого не можу з собою вдіяти». Схильні до самоаналізу, до критичної оцінки власних учинків і переживань. Водночас їхні погляди досить важко коригуються іншими. Воліють постійно контролювати обставини, щоб уникнути стресових ситуацій. Волелюбні. Бурхливо реагують на будь-які обмеження. Фізично не терплять безладу. Через останній конфліктують з оточуючими. Відрізняються підвищеною вразливістю. Сумніваються у собі. Потребують м'якого підбадьорювання.

Потенційний психотип у наших групах є чітко індивідуальним. Студенти-психологи в потенційному психотипі характеризуються докладним стилем поведінки, котрий у ТИГРі позначається як «той, що має силу передавати емоції і переживання різними засобами». Респонденти потенційно можуть мати підвищене співпереживання щодо інших, можуть бути співчутливими. Проблеми інших людей можуть викликати у них участь і співчуття. Схильні витрачати на турботу про інших занадто багато сил і енергії, можуть часто ускладнювати реалізацію їх власних інтересів і здібностей. Відрізняються підвищеною готовністю до спонтанного вираження емоцій та імпульсивних учинків. Прагнуть до освоєння різних видів діяльності, однак більш продуктивні в разі вибору будь-якої однієї сфери. Можуть бути чутливими до найтонших нюансів відносин, болісно сприймати зміни у взаєминах з іншими, глибоко переживати сварки. Відрізняються стійкістю переживань. Протягом тривалого часу можуть перебувати під враженням подій, у яких їм довелося брати участь. Товариські і невимушені в контактах з оточуючими. Схильні до заперечення і придушення труднощів у міжособистісних взаєминах. Прагнуть до дотримання прийнятих у групі норм поведінки. Характеризуються підвищеною сприйнятливістю до оцінки себе та своєї діяльності з боку інших.

Також студентам-психологам потенційно властивий перебільшуючий стиль поведінки, котрий у ТИГРі позначається як «той, що володіє легкістю у пробудженні активності». Це означає, що респонденти, яким властивий цей стиль поведінки, можуть бути розгальмовані у поведінці й мові. Безпосередні в соціальних відносинах. Вони можуть легко залучатись у ситуацію і так само легко з неї виходити. Респонденти можуть бурхливо реагувати на події, що відбуваються. За миттєвим поривом погоджуються брати участь у справах, які стоять на заваді раніше окреслених цілей. Легко долають невизначені відносини, незручні ситуа-

ції і конфліктні обставини. Мають економічне чуття. Респонденти можуть швидко реагувати в незнайомій обстановці. Водночас у них може бути знижена чутливість до поточної ситуації, через що юнаки схильні робити поспішні висновки. Найчастіше кидають почату справу, не доводячи її до кінця. Більш успішні за такої організації процесу, коли є можливість перемикатися з однієї справи на іншу. Мають високу самооцінку, впевнені в собі.

Студенти-артисти в потенційному психотипі характеризуються екстернальним стилем поведінки, котрий у ТИГРі позначається як «той, хто володіє достатньою силою, щоб вести інших за собою». Легко адаптуються у соціальній сфері. Схильні до керівництва й організаторської діяльності. Орієнтовані на авторитети і значущі у суспільстві норми поведінки. Часто володіють даром хороших оповідачів, що базується на високому рівні мовного розвитку (високий предметний темп за темпераментом). Прагнуть до домінування над іншими. Той, хто усвідомлює цю властивість і володіє розвиненим рівнем самоконтролю, намагається утримувати себе в певних межах. Їх відрізняє виражена потреба в активних діях. Розвинена психомоторика. Велике значення має не тільки результат, а й сам процес його досягнення. В оцінці як успіхів, так і невдач схильні до перебільшення. Зіштовхуючись із перешкодами, стають вкрай збудливими. У соціальних відносинах вирізняються рішучістю й азартом. У відносинах з іншими схильні займати позицію лідера. У напружених міжособистісних ситуаціях у респондентів переважає стратегія суперництва. Вимагають визнання, прагнуть звернути на себе увагу оточуючих. Усіма силами намагаються виправдати покладену на них довіру. Вважають себе відповідальними за багато що і демонструють це перед іншими. У крайніх випадках схильні до гіпертрофованої відповідальності, що переходить у демонстративне самобичування або пред'явлення підвищених вимог до оточуючих. Залежні від миттєвого настрою. Імпульсивні у прийнятті рішень. Можуть приймати рішення, яке їм здається правильним на певний момент, не передбачаючи, що воно може спричинити за собою неприємності в подальшому.

Працівники HUB у потенційному психотипі характеризуються рефлексивним стилем поведінки, котрий у ТИГРі позначається як «той, що володіє достатньою силою витримувати навантаження». Такі люди зазвичай емоційно стабільні. Їхня поведінка характеризується тенденціями, протилежними емотивному типу. У більшості випадків володіють собою і послідовно дотримуються певних правил. Унікають спілкування із тими, хто не вміє приховувати своїх почуттів. Віддають перевагу цілеспрямованій бесіді, аніж «розмовам про життя». Перш

ніж зав'язати знайомство, намагаються краще придивитися до передбачуваного партнера. Чутливість до переживань інших людей злегка знижена внаслідок поглиненістю предметним (діловим) аспектом спілкування. Виявляють суворість до себе та інших. Будучи гарними фахівцями, можуть відмінно організовувати предметний аспект справи. Схильні замикатись у колі власних проблем. Мають розвинений самоконтроль. У скрутних ситуаціях розраховують тільки на свої сили. Вважають себе, а не обставини, відповідальними за власні успіхи і невдачі. Більше воліють до індивідуальної роботи. У колективі займаються організацією процесу предметної діяльності. У роботі створюють власну систему. Не схильні користуватися досвідом і напрацюваннями інших. Докладно продумують варіанти своїх дій. Мають розвинені «ручні» навички й образну уяву, що дає їм можливість успішно займатися технічними видами творчості, архітектурою, інформаційними системами та технічними засобами.

Статистичний аналіз результатів дослідження індивідуально-типологічних особливостей респондентів юнацького віку за методикою ТЮФ за допомогою визначення критерію Манна-Уїтні під час зіставлення результатів різних груп респондентів, які взяли участь у дослідженні, свідчить про наявність як результатів, які перебувають у зоні значущості, так і відмінностей, які перебувають у зоні незначущості і невизначеності. Так, існують значущі відмінності за шкалою агресивності між студентами-психологами та працівниками HUB, $U_{\text{Емп}} = 97$ ($p \leq 0,01$). Емпіричне значення U критерію Манна-Уїтні під час зіставлення груп студентів-акторів і працівників HUB перебувають у зоні невизначеності, $U_{\text{Емп}} = 121$ ($p \leq 0,01$). У зоні незначущості $U_{\text{Емп}} = 137,5$ ($p \leq 0,01$) перебуває співвідношення результатів груп психологів-студентів та студентів-акторів. На нашу думку, такий стан речей може свідчити про такі особливості спрямованості нашої вибірки респондентів юнацького віку:

– представники організації HUB володіють більш активною життєвою позицією, самовпевненістю, агресивністю (при цьому агресивність розглядається як властивість особистості, спрямована на активне пристосування до навколишнього соціального середовища). Вони працюють, реалізують свої потенції, заробляють гроші, забезпечуючи собі більш комфортний рівень існування;

– психологи цієї вибірки порівняно з працівниками HUB відрізняються більшою пасивністю, наявністю проблем екзистенціального рівня, песимізмом, негативним ставленням до своєї ролі у цьому світі, до прожитого життя, можливою схильністю до депресій;

– наявність результатів, які перебувають у зоні невизначеності, отриманих під час зі-

ставлення результатів студентів-акторів і співробітників HUB, свідчать про те, що вони мають кращу адаптованість у соціальному середовищі за наявності певних психологічних проблем порівняно із психологами, але меншу пристосованість порівняно із співробітниками організації HUB. На нашу думку, це може бути пов'язано із професійною спрямованістю акторів, коли програвання різних ролей дозволяє доповнити свій особистісний простір різними рольовими ресурсами. Також це може вказувати на користь практичної обробки отриманих ними навчальних навичок.

Схожі показники були отримані нами за шкалою «пагубні пристрасті (пияцтво)». Існують значущі відмінності за цією шкалою між студентами-психологами та працівниками HUB, $U_{\text{Емп}} = 96,5$ ($p \leq 0,01$). Емпіричні значення U критерію Манна-Уїтні під час зіставлення груп студентів-акторів і працівників HUB перебувають у зоні невизначеності, $U_{\text{Емп}} = 116,5$ ($p \leq 0,01$). У зоні незначущості $U_{\text{Емп}} = 158$ ($p \leq 0,01$) перебуває співвідношення результатів груп психологів-студентів та студентів-акторів. На нашу думку, такий стан речей може свідчити про такі особливості спрямованості респондентів. Так, представники організації HUB є найбільш соціально спрямованими. Вони частіше замислюються щодо проблематики самопрезентації у рольових взаєминах – як формальних, так і неформальних. Їм властива грубуватість, товстошкірність. Психологи цієї вибірки порівняно з працівниками HUB, як ми вже казали, відрізняються наявністю проблем екзистенціального рівня, схильністю до депресій. Їхня проблематика глибша, більш емотивна, стосується міжособистих взаємин у гамфотерних (сімейних тощо) групах, тобто сильним мотиваційним фактором для них є близький контакт із рідною людиною. Наявність результатів, які перебувають у зоні невизначеності, отриманих під час зіставлення результатів студентів-акторів і співробітників HUB, свідчить про те, що вони мають як соціальну спрямованість, властиву співробітникам HUB, так і сильно розвинуту емпатію, чутливість у взаєминах з оточуючими. На нашу думку, це також може бути пов'язано із професійними характеристиками кожної групи.

Отримані емпіричні значення перебувають у зоні незначущості за шкалами «Взаємини статей», «Гроші», «Мода», «Кар'єра», «Сімейні негаразди», «Людська дурість», «Бездарність у мистецтві». У цих шкалах немає суттєвих відмінностей у впливі на мотиваційну сферу нашої вибірки респондентів юнацького віку. Однаково високі показники в усіх трьох групах зустрічаються у шкалах «взаємини статей» та «людська дурість», що свідчить про такі характерологічні особливості юнацького віку, як демонстративність, гіпервідвертість, відсутність

бар'єрів, умовностей у спілкуванні, позитивне ставлення до роботи з людьми, схильність до зовнішніх обвинувальних реакцій, відсутність інтересу до свого внутрішнього світу і нюансів переживання інших людей.

У ході дослідження особливостей життєвого сценарію респондентів юнацького віку за допомогою анкети визначення життєвих сценаріїв нами були отримані такі результати. Так, у групі дівчат студентів-психологів найбільшою популярністю користуються персонажі Русалонька, яка була обрана 23,8% респондентів, і Білосніжка – 14,28% респондентів цієї групи. Студенти-артисти обирають Русалоньку – 18,08% респондентів, Попелюшку – 31,8% респондентів та Білосніжку – 9,09% респондентів. Працівникам організації HUB із цієї тріади властиво обирати лише персонаж Попелюшки – 11,76% респондентів жіночої статі.

Можна побачити певну закономірність. Так, респондентам із групи студентів-психологів найбільш властиво обирати персонажів трансформаційних казок (Русалонька, Білосніжка), які є більш зосередженими на внутрішньому опрацюванні особистісних труднощів. Головні персонажі, що володіють певними характеристиками спочатку, наприкінці постають перед нами абсолютно зміненими.

Для юнаків у цих групах характерно обирати таких відомих казкових персонажів, як Чіполіно, Гидке каченя, Колобок, Незнайка. Ці персонажі більшою мірою є представниками соціальних казок, що ілюструють їхню взаємодію із соціумом, з оточуючим середовищем. У цих казках у сюжеті також присутнє «друге дно», що так цікавить психологів, котрі працюють у контексті архетипів. Наприклад, казка «Гидке каченя» – це казка про поступове зростання людини, формування тілесного аспекту, тісно пов'язаного із становленням особистості; подолання випробувань, пов'язаних із відмінністю від оточуючих, мотив самотності у зовні благополучному, але чужому середовищі проживання, коли страждаюча душа зріє у своїх пошуках, бореться зі страхом відмінності від інших, долає тривоги покинутості, зростає і, зрештою, із недолугості уявної неповноцінності перетворюється на прекрасного лебедя, знаходячи самість. Інший приклад – казка «Буратіно». Персонаж цієї казки приймає різні обличчя, часто суперечить самому собі, не знає правил, у несвідомих поривах дитячої енергії часто не розуміє або не визнає загальноприйнятого, тому що він вирізаний із дерева. Це герой без спадкових вроджених якостей, відірваний (фігура космічного дитя), цікавий, який переймає хитрість і чужий обман, який усвідомлює прояв доброти і вихованості, із проявами почуття справедливості. Це такий собі карнавальний блазень, образ маски, що дозволяє людині зробити що-небудь несподі-

ване, нестандартне, що дозволяє зняти напругу і побачити те, що відбувається у незвичному для неї ракурсі.

Отже, трансформаційні казки ілюструють перехідний період між дитинством і дорослістю, вказують на готовність учасників групи юнацького віку до можливих змін, демонструють їхню здатність перенести ці зміни на психологічному рівні. Саме такі особливості є властивими для цього періоду у групі студентів-психологів, на відміну від співробітників громадської організації HUB, що засвідчили свою зацікавленість казкою соціального типу («Попелюшка»), тобто такою, що описує взаємодію між людьми. Такі казки, на відміну від трансформаційних, ілюструють спрямованість на інших людей і навчають сценаріям поведінки із ними. Студенти-артисти також характеризуються схильністю більш звертати увагу на соціальну взаємодію, але їм також властива зацікавленість власним внутрішнім світом, трансформацією та саморефлексією.

Під час розподілу на три групи спрямованості життєвих сценаріїв (за Е. Берном) респонденти цієї вибірки характеризуються такими результатами:

– студенти-психологи: 37,93% «переможців», 51,72% «не переможців», 10,34% «переможених»;

– студенти-артисти: 25% «переможців», 50% «не переможців», 25% «переможених»;

– співробітники громадської організації HUB: 26,32% «переможців», 68,42% «не переможців», 5,26% «переможених».

Виходячи з отриманих нами результатів, можна стверджувати, що результати всіх трьох груп умовно відповідають визначенню норми. Так, найбільш розповсюдженим для усіх трьох груп респондентів є сценарій «не переможець», який характеризується лояльністю і старанністю, є приємним у спілкуванні. Такі люди вдячні долі за те, що вона їм піднесла, нікому не створюють проблем. Вони можуть стати добрими співробітниками і друзями, що, у свою чергу, сприяє встановленню міжособистісних взаємин – ключовому завданню (за Е. Еріксоном) представників юнацького віку.

Висновки з проведеного дослідження. Визначення взаємозв'язку між життєвим сценарієм і спрямованістю особистості юнацького віку свідчить про закладені ще з дитинства через традиційні історії (казки) основні напрями розвитку людини, які сприяють формуванню у неї певної спрямованості, що зумовлює її подальшу діяльність. Сценарій може бути зміненним через усвідомлення окремих його частин і формування нових більш дієвих способів взаємодії з оточуючим середовищем. Він є

вкрай індивідуальним, багато в чому залежить від зовнішніх факторів, усвідомлення його людиною.

Юнацький вік є сензитивним для оптимізації процесу усвідомлення життєвого сценарію, пошуку та здобуття можливостей щодо його змін, побудови особистісної автономії та усвідомлення того, що можна зробити вибір, який не буде підпорядкований сценарним рішенням, прийнятим у дитинстві. Необхідним для розуміння продуктивності або непродуктивності життєвого сценарію особистості юнацького віку та усвідомлення можливостей щодо його зміни є знання життєвих цілей юнаків, їхніх інтересів, переконань, ставлень, переважань, тобто їхньої спрямованості.

Яким би не був життєвий сценарій особистості, слід пам'ятати, що людина сама повинна робити той чи інший вибір, ставити перед собою цілі і визначати способи, за допомогою яких вона буде досягати своєї мети.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ахмеров Р.А. Жизненные программы личности / Р.А. Ахмеров // Наука и практика. Диалоги нового века : матер. Междунар. науч.-практ. конфер. Ч. 1. – Набережные Челны : Изд-во Камского гос. политех. ин-та, 2003. – С. 3–4.
2. Брагіна Н.В. Вплив сім'ї на формування життєвого шляху особистості / Н.В. Брагіна // Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. – К. : Главник, 2005. – Вип. 26. – Т. 1. – С. 149–154.
3. Горноста́й П.П. Из дебрей жизненного сценария, или Трансактная психодрама / П.П. Горноста́й // Психодрама и современная психотерапия. – 2005. – № 2–3. – С. 94–98.
4. Костіна Т.О. Вивчення формування життєвого сценарію у психології розвитку / Т.О. Костіна // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія «Філософія. Психологія. Педагогіка». – 2010. – № 2. – С. 101–105.
5. Чепелева Н.В. Наративні психотехнології : [посіб.] / Н.В. Чепелева, М.Л. Смульсон, О.М. Шиловська, С.Ю. Гуцол ; за заг. ред. Н.В. Чепелевої. – К. : Главник, 2007. – 159 с.
6. Ралько І.М. До проблеми становлення особистісної свободи в юнацькому віці / І.М. Ралько // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2007. – Вип. 12. – Ч. 1. – С. 232–242.
7. Жизненный путь личности / [Л.В. Сохань и др.]. – К. : Наук. думка, 1987. – 279 с.
8. Шаповаленко И.В. Возрастная психология (Психология развития и возрастная психология) / И.В. Шаповаленко. – М. : Гардарика, 2005. – 349 с.
9. Гросс Б. Сказки как указание на жизненный сценарий, идентификации и другие перенятые чувства / Б. Гросс [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.transactional-analysis.ru/script/150-script>.